[1]ויודע דעת עליון [א]אפשר דעת בהמתו לא הוה ידע דעת עליון מי הוה ידע מאי דעת בהמתו לא הוה ידע בעידנא דחזו ליה דהוה רכיב אחמריה אמרו ליה מאי טעמא לא רכבתא אסוסיא אמר להו ברטיבא שדאי ליה מיד [2]ותאמר האתון הלא אנכי אתונך אמר לה לטעינא בעלמא אמרה ליה אשר רכבת עלי אמר לה אקראי בעלמא אמרה ליה מעודך ועד היום הזה ולא עוד אלא שאני עושה לך רכיבות ביום ואישות בלילה כתיב הכא ההסכן הסכנתי וכתיב התם [3]ותהי לו סוכנת אלא מאי ויודע דעת עליון שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה והיינו דקאמר להו נביא [4]עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים ועד הגלגל למען דעת צדקות ה' א"ר אלעזר אמר להן הקב"ה לישראל עמי ראו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי עליכם כל אותן הימים שאם כעסתי עליכם לא נשתייר מעובדי כוכבים[ב] משונאיהם של ישראל שריד ופליט והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק [5]מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה' וכמה זעמו רגע וכמה רגע אמר אמימר ואיתימא רבינא רגע כמימריה ומנלן דרגע הוה ריתחיה דכתיב [6]כי רגע באפו חיים ברצונו ואיבעית אימא מהכא [7]חבי כמעט רגע עד יעבור זעם אימת רתח אמר אביי בתלת שעי קמייתא כי חיורא כרבלתא דתרנגולא כל שעתא ושעתא מחוור חיורא כל שעתא אית ביה סורייקי סומקי ההיא שעתא לית ביה סורייקי סומקי רבי יהושע בן לוי הוה מצער ליה ההוא מינא [בקראי יומא חד] נקט תרנגולא [ואוקמיה בין כרעיה דערסא] ועיין ביה סבר כי מטא ההיא שעתא אלטייה כי מטא ההיא שעתא נימנם אמר שמע מינה לאו אורח ארעא למיעבד הכי [[8]ורחמיו על כל מעשיו כתיב] וכתיב [9]גם ענוש לצדיק לא טוב תנא משמיה דר"מ בשעה שהמלכים מניחין כתריהן בראשיהן ומשתחוין לחמה מיד כועס [הקב"ה] אמר רב יוסף לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בתלת שעי קמייתא דיומא ביומא קמא דריש שתא ביחיד דלמא כיון דמפקיד דינא דלמא מעייני בעובדיה ודחפו ליה מידחי אי הכי דצבור נמי דצבור נפישא זכותיה אי הכי דיחיד דצפרא נמי לא כיון דאיכא צבורא דקא מצלו לא קא מדחי והא אמרת שלש ראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה איפוך ואיבעית אימא לעולם לא תיפוך תורה דכתיב בה אמת דכתיב [10]אמת קנה ואל תמכור אין הקב"ה עושה לפנים משורת הדין דין דלא כתיב ביה אמת הקב"ה עושה לפנים משורת הדין: יום מעיד טרף בעגל סימן: גופא אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב [11]אשר אנכי מצוך היום לעשותם היום לעשותם ולא למחר לעשותם ולא היום ליטול שכרן אמר רבי יהושע בן לוי כל מצות שישראל עושין בעולם הזה באות ומעידות אותם לעולם הבא שנאמר [12]יתנו עדיהם ויצדקו ישמעו ויאמרו אמת יתנו עדיהם ויצדקו אלו ישראל ישמעו ויאמרו אמת אלו עובדי כוכבים ואמר רבי יהושע בן לוי כל מצות שישראל עושין בעולם הזה באות וטורפות אותם לעובדי כוכבים לעולם הבא על פניהם שנאמר [13]ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים נגד העמים לא נאמר אלא לעיני העמים מלמד שבאות וטורפות לעובדי כוכבים על פניהם לעוה"ב וא"ר יהושע בן לוי לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שנאמר [14]מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים וגו' והיינו דא"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי לא דוד ראוי לאותו מעשה ולא ישראל ראוין לאותו מעשה לא דוד ראוי לאותו מעשה דכתיב [15]ולבי חלל בקרבי ולא ישראל ראוין לאותו מעשה דכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים אלא למה עשו

לומר

ברטיבא. בלחו: **שדאי ליה.** השלכתיו לרעות: **סוכנת.** לשון מחממת: **מן השטים ועד הגלגל.** עד באכם אל הגלגל שהפלתי לפניכם שונאיכם: **כי רגע באפו.** אלמא דרגע הוי אפו: **סורייקי.** טוקיי"ש לשון לע"ז כמו חוטין חוטין ולשון ישמעאל קורין לחוט סוריאק: **לאו אורח ארעא.** לכוין שעת זעמו: **בתלת שעי קמייתא.** בשעת חרון: **דצפרא נמי.** בתפלת יוצר: **צבורא מצלו.** שחרית בכל מקומות. (א) תפלת מוספין הואיל וחמה כל היום והיא שיחת שחרית ונהרים יש שמתפללין אותה בבקר ויש מאחרין: **והא אמרת.** ראשונות יושב ועוסק בתורה שניות דן והכא אמרת בקמייתא דן: **אמת קנה.** הוצא הוצאות על תלמוד תורה: **ואל תמכור.** בחנם ללמוד אחרים: **דין לא כתיב ביה אמת.** והא דכתיב (תהלים יט) משפטי ה' אמת במשפטים הכתובים בתורה וליום לישראל קא משתעי דלעיל מיניה כתיב פקודי ה' ישרים: מוספי כל השנה הן שבח וסיפורי מעשה אבל מוסף ראש השנה מתוך שהוא מתפלל מלכיות וזכרונות שופרות מיפקד דינא טפי ואל יפרוש אדם עצמו מן הצבור: **ולא למחר לעשותם.** דאין מצות לעתיד: **לא עשו ישראל את העגל.** כלומר גבורים ושליטים ביצרם היו ולא הי' ראוי להתגבר יצרם עליהן אלא גזירת מלך היתה לשלוט בם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל שכפרו ונתקבלו בתשובה: **מי יתן והיה לבבם זה וגו'.** בסיני נאמר. אלמא גבורים ומושלי לבב ביצרם היו: [**לאותו מעשה.** דבת שבע]: **ולבי חלל.** יצר הרע חלל בקרבי ואין לו כח לשלוט בקרבי:

לומר

ויודע דעת עליון. משמע מעצמו ולא בנבואה ולהכי פריך דעת בהמתו לא הוה ידע: **רגע** במימרא. וא"ת מה היה יכול לומר בשעה מועטת כזאת ויש לומר היה אומר כלם והקב"ה הפכו ואמר מלך כדכתיב (במדבר כג) ותרועת מלך בו ורבי אליהו היה מפרש שאין צריך רק להתחיל קללתו באותו רגע תדע שהיה רוצה להאריך בקללתו כדאיתא בחלק (סנהדרין דף קה:) מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו: ה"ג **ומנלן** דרגע הוי ריתחיה שנאמר כי רגע באפו. ול"ג ומנלן דרגע כמימריה דאם לא כן היכי מפיק מהאי קרא דרגע כמימריה: **בתלת** שעי קמייתא. פי' בשלישית כדאמרינן בסמוך בשעה שהחמה זורחת מלכי מזרח ומערב מניחים את כתריהן ודרכן של מלכים לעמוד בג' שעות כדאמרינן פ"ק דברכות (דף ט:): **שמע** מינה לאו אורח ארעא. לספרים דגרסי' ההוא עובד כוכבים ניחא דעובדי כוכבים לא מעלין ולא מורידין (לקמן כו.) והוא שבקש לקללו להזיקו בקללתו נתכוין ולא להרגו ולא דמי להורידה לבור ואפילו לספרים דגרסי ההוא מינא אע"פ שהכופרים מורידין לבור נמי ניחא דודאי ביקש להרוג בקללתו ומ"מ קאמר בתר הכי ש"מ לאו אורח ארעא כי לא היה לו לדחוק בידי שמים ולהעניש מי שאינם רוצים להעניש אע"פ שבזמן הבית הי' מותרין ו) להרגו בידים ז): **כיון** דאיכא צבורא דמצלי לא מדחי. פי' ר"ת לא דמשמע הכא דמהני אפי' כשהצבור מתפללין במקום אחר היינו דוקא דלא מדחי אבל אינה נשמעת אלא במקום שהצבור מתפללין כדאמרינן בפ"ק דברכות (דף ו.) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור:

ולריכא

עין משפט נר מצוה

ז א טוש"ע א"ח סימן תקצא סעיף ח:

תורה אור השלם

1. נאם שמע אמרי אל וידע דעת עליון מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים: במדבר כד טז
2. ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא: במדבר כב ל
3. ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי לו סכנת ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: מלכים א א ב
4. עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות יי: מיכה ו ה
5. מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם יי: במדבר כג ח
6. כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה: תהלים ל ו
7. לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם: ישעיהו כו כ
8. טוב יי לכל ורחמיו על כל מעשיו: תהלים קמה ט
9. גם ענוש לצדיק לא טוב להכות נדיבים על ישר: משלי יז כו
10. אמת קנה ואל תמכר חכמה ומוסר ובינה: משלי כג כג
11. ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם: דברים ז יא
12. כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת: ישעיהו מג ט
13. ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה: דברים ד ו
14. מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם: דברים ה כו
15. כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי: תהלים קט כב

רבינו חננאל

לכוין אותה שעה אלא בלעם שנאמר בו ויודע דעת עליון, ומתמהינן השתא דעת בהמתו לא ידע וכו' תנא אותו היום שנתכוין בלעם לקלל את ישראל לא זעם הקב"ה שנאמר מה אקב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה': (א) וזעם הוא רגע שנא' כי רגע באפו וכתיב חבי כמעט רגע ואימת זועם בתלת שעי קמייתא כד חוורא כרבלתיה דתרנגולא ולא פיישי בה שורייקי סומקי וקאי בחדא כרעא וכו': אמר רב יוסף לא ליצלי איניש בריש שתא צלותא דמוסף בתלת שעי קמייתא וכו': ירושלמי (ב) א"ר יוסי בר בון רב סבר בראש השנה נברא העולם. דתני בתקיעתא דבי רב זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון וכו': א"ר יהושע בן לוי כל מצות שישראל עושין בעולם הזה מעידות להן לעולם הבא שנאמר יתנו עדיהן ויצדקו וכו': א"ר יהושע בן לוי לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה כי לא היו הם אלא צדיקים כדכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם: אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי לא ישראל היו ראוין למעשה העגל ולא דוד היה ראוי למעשה דבת שבע שנאמר ולבי חלל בקרבי. ומפני מה עשו

מסורת הש"ס

א) סנהדרין קה: ברכות ז., ב) [מעובדי כוכבים ליתא בס"א], ג) [לעיל ג:], ד) ערובין כב. [לעיל ג.], ה) [לעיל ג. ע"ש], ו) [בס"א: אע"פ שמותר], ז) [ועי' תוס' דברכות ז. ד"ה ההוא לדוקי].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה צבורא וכו' בכל מקומות אבל תפלת מוספין וכו' והיא שחרית כצ"ל ותיבת שיחת נמחק:

לעזי רש"י

טוקיי"ש [טקי"ש]. חוטים.

מוסף רש"י

דעת בהמתו לא הוה ידע. מאי בעי לאהדורי כדמפרש (סנהדרין קה.). אמרו ליה. שרי בלק (שם). ברטיבא. בלחו לרעות עשבים לחים (שם). לטעינא בעלמא. לישא משאות ולא לרכוב (שם). אקראי בעלמא. כשאין לי סוס מזומן (שם). ואישות בלילה. שאתה בועלי (שם). מן השטים ועד הגלגל. משמעו כשטים יעץ שנכנסו לארץ ומטלו בגלגל עשיתי עמהם צדקות הרבה (שם). כל אותן הימים. שהיה בלעם מצפה לקללכם בשעה שהקב"ה כועס בה כל הקללות מתקיימות (שם). לא זעם ה'. אותן הימים לא זעם ה' (שם). בתלת שעי קמייתא. באחד מרגעי תלת שעות ראשונות (ברכות ז.) של יום, וזמן קימה, שכל שלש שעות זמן קימה לעמוד ממטתו וכועס הקב"ה בשעה שרואה המלכים משתחוים לחמה בשעה שמניחים כתריהם בראשם כדלקמן (סנהדרין שם). כרבלתא. קירסת"א בלע"ז (שם). מחוור חיורא. רוב שעות מתלבנות ומכספת, שאינה כל שעה נחתך לאדמימות (שם). סורייקי סומקי. אפילו כשמכספת יש בה שורות שורות אדומות מאד כרגילותם, אבל אותה שעה כולה מכספת (שם). גם ענוש לצדיק לא טוב. לענוש את הבריות (ברכות ז.) אין נכון לצדיק שיהא מעניש ולא הוה ליה איניש נענש בשבילו (סנהדרין שם). לא ליצלי איניש כו'. כלומר אל יתפלל אדם תפילת המוספין אם יחיד או בבית או בשדה וגם לתקן תפלתו ולשאול צרכיו מאת המקום ביום ראש השנה, שהוא התחלה לכל השנה כולה והקב"ה דן את עולמו, את מי לחיים ואת מי למות, וקוצב את פרנסתם, לפיכך אל יכנס זה יחיד באותן שלש שעות, שכן שעת הכעס וגם שעת הדין ושמא לזה הקב"ה נאמר מכריזותיו שום דבר מטא ותתחייבו כלייה לכעוס עליהם זה וזעם באותה שעה שעת הכעס רימנא גם כו עון אל יטה אותו כלפי חסד הואיל ואינה שעת רצון (סדור רש"י סי' קלו). דצבור נמי. משום הכי טעמא שאותן שעות אינן של רצון גם הצבור אל יתפללו (שם). דצבור נפישא זכותיה. כלומר מרובים רחמיהם, כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו ונתקבלו כולם אין הקב"ה מאבד את עולמו, אפילו בשעת הכעס מניח להם, שנאמר (איוב לו) הן אל כביר ולא ימאס, אבל יחיד אין לו סיוע הואיל ואין עמו אחרים הגדילים רחמים (שם. ונורם: נפישי רחמי). דיחיד דצפרא נמי לא. כלומר אותו יחיד ואין עמו זכות אחרים שהם מרובים אין השעה מועלת לו בכל תפלה שיש לו להתפלל באותו יום שהוא ראשון לכל השנה, בין תפלת השחר בין תפלת המוסף (שם). כיון דאיכא ציבורא. שאותן שעות בין זמן תפלת יוצר ושעה עוברת היא, יש ציבור שמתפללין באותה שעה בשום מקום, אי ליכא הכא איכא בדוכתא אחריתי, ומתוך שהקב"ה מניח שעת הכעס לרבים יניח גם לזה, אבל תפילת המוספין אין לה קבע, יש שמקדימין ויש שמאחרין, ושמא לא יצטרף עם שום צבור שמתפללים באותה שעה בשום מקום, או ליכא הכא כשלום, לפיכך יאחר עד שיהא שעת רצון ואם יחכה גם ביחיד, ויש להבין מכאן שבשעה שהרבים מתפללים כח מועלת ליחיד אפילו אינו עמהם ביחד, לפיכך צריך כוונה. היום לעשותם. בעולם הזה (לעיל ג.). ולא למחר לעשותם. דאין יכול לעשותם לעולם הבא (שם) שלאחר מיתה לא נצא אם בא לקיים מצות אינו מועיל, דמי שטרח בערב שבת יאכל בשבת (עירובין כב.).

(א) נראה דצ"ל ומהו הוא הזעם רגע וכו'. (ב) כריה פ"ק ה"ג ושם ליתא דתני בתקיעתא דבי רב וכצ"ל גם כאן: